

MUĞNÎ

sulluğunu giderecek kadar servet sahibi yaparak onu başkasına yardım edebilir hale getirmek suretiyle olabileceği gibi kanaat duygusu lutfetmesi sayesinde gönül zenginliğiyle de gerçekleşebilir. Mânevî tatmin ise kişiyi güzel davranışlara sevk edip onu rızâ-i Hakk'a yöneltmekle olur; Kuşeyrî de asil zenginliğin bundan ibaret olduğunu söyler. Zira insanların hal sahibinin himmetine olan ihtiyacı mal sahibinin lokmasına olan ihtiyacından fazladır (*et-Taḥbîr*, s. 89). Râgîb el-İsfahânî'nin Hz. Peygamber'e nisbet ettiği, fakat Ca'fer es-Sâdik'a veya daha kuvvetli bir ihtimalle Mu'tezilî zâhidi Amr b. Ubeyd'e ait olduğu anlaşılan şu dua da aynı düşüncenin bir ürünü olmalıdır: "Allahım! Sadece sana muhtaç olmak suretiyle beni zengin et, senden müstağni kalma vehmine düşürerek beni fakir bırakma!" (Râgîb el-İsfahânî, "fkr" md.; Abdülkâhir el-Bağdâdî, vr. 202*).

Muğnî Allah'ın fiilî sıfatları ve isimleri grubu içinde mütalaa edilir. Bu isim yukarıda geçenlerden başka "rızkı genişleten" mânasındaki bâsîr, "yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar karşılayan" anlamındaki latîf ve "bedenlerle ruhların gıdasını veren" mânasındaki mukîm isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, "fkr", "ğny" md.leri; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "ğny" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğny", "atv", "itâ" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "ğny", "atv", "itâ" md.leri; Müsned, V, 154, 177; İbn Mâce, "Zühd", 30, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Kiyâmet", 48; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXX, 293; Zeccâc, *Tefsîrü esmâ'illâhî'l-ḥüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 63; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 892^b; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 93; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 202*-203*; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 89; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 156; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-ğayb*, Beyrut 1410/1990, XXXI, 218-220.

BEKİR TOPALOĞLU

el-MUĞNÎ

(المغنى)

Ebü'l-Kâsım el-Hırakî'nin
Hanbelî fıkhnına dair *el-Muhtaşar*
adlı eseri üzerine

Muvaffakuddîn İbn Kudâme'nin
(ö. 620/1223)

yazdığı şerh

(bk. HIRAKÎ; İBN KUDÂME,

Muvaffakuddin).

el-MUĞNÎ

(المغنى)

Kâdî Abdülcebbar'ın

(ö. 415/1025)

Mu'tezile'nin

temel görüşlerine dair eseri.

Tam adı yazma nüshaların kapak sayfalarında *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl* şeklinde geçmekte ve imlâ yoluyla meydana getirildiği kaydedilmektedir. Kitabı Kâdî Abdülcebbar'a nisbet eden Hâkim el-Cüşemî ve İbnü'l-Murtazâ da eserin imlâ yoluyla oluşturulduğunu belirtmektedir. Kâtib Çelebi *el-Muğnî*'den ve müellifinden hiç söz etmezken Bağdatlı İsmâil Paşa da Kâdî Abdülcebbar'a ait eserler arasında onu zikretmektedir. *el-Muğnî* ilk defa, 1951 yılında Arapça yazmaların mikrofilmlerini almak üzere Halîl Yahyâ Nâmî başkanlığında Yemen'e gönderilen Mısırlı bir heyet tarafından tesbit edilmiş ve ilim dünyasına tanıtılmıştır.

Kâdî Abdülcebbar, mensup olduğu ekolün sistemine uyarak *Şerḥü'l-Uşûli'l-ḥamse*'sini beş esasa dayanan bir plan çerçevesinde düzenlemiş, *el-Muhtaşar*'ını tevhid, adl, nübüvvet ve şerâi', *el-Muğnî*'yi ise tevhid ve adl esasları üzerine kurmuştur. Eserde bu ikisinin dışında kalan va'd ve va'id, menzile beyne'l-menziletayn ve emir bi'l-mar'ûf nehiy anî'l-münker meseleleriyle nübüvvet ve şerâi' gibi konular adl esasları çerçevesinde işlendiğinden neticede kitabın planında usûl-i hamse açısından bir eksikliğin bulunmadığını söylemek mümkündür.

Yirmi cüzden meydana geldiği anlaşılan ve müstakil başlıklar taşıyan farklı risâleler halinde planlanan *el-Muğnî*'nin 1, 2, 3, 10, 18 ve 19. cüzlerinin varlığı bilinmemektedir. Yayınlanan 6 ve 20. cüzler ikişer cüzden oluştuğu için mevcut eser toplam on altı cilttir. *el-Muğnî*'nin genel planından ve *Şerḥü'l-Uşûli'l-ḥamse* ile karşılaştırılmasından elde bulunmayan ilk üç cüzünün tevhidle ilgili olduğu ve zât ile sıfât konularını içerdiği tahmin edilmektedir. Günümüze ulaşan ciltlerin muhtevası şöyledir: "Rü'yetü'l-bâfi" adlı IV. cildin baş tarafları bir şeye muhtaç olmak, zarar ve faydaya konu teşkil etmek, elem veya haz duymak gibi yaratılmışlık özelliklerini Allah için düşünülmesi gerektiği türünden olmak üzere selbî sıfatlara ayrılmış, ardından Allah'ı görmenin im-

kânsızlığı yolundaki Mu'tezile telakkisinin kanıtlanmasına çalışılmıştır. Bu cilt Allah'ın birliğine ayrılan bir kısım ile sona ermektedir.

Eserin "el-Fırak gayrü'l-İslâmiyye" başlığını taşıyan V. cildinde bu cüzün yarısından fazlasını İslâm dışı inanç ekollerine ayıran müellif baş tarafta, Seneviyye ile ilgili olarak yazdığı şeylerin büyük çoğunluğunu Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî'ye ait *Kitâbü'l-Ârâ'* ve *d-diyânât*'tan aldığını kaydeder. Bu cildin muhtevasını iki kısımda incelemek mümkündür. Birinci kısımda düalist inançlar nakledilmiş, ardından hıristiyanların teslîs inancı anlatılmıştır. Bu kısmın sonunda Sâbîiler'le Câhiliye Arapları'nın inanç telakkisine yer verilmiştir. İkinci kısım Allah'ın isim ve sıfatlarına ayrılmış olup burada önce genel ilkelere ve kurallardan söz edilmiş, daha sonra sıfat kavramı anlatılarak bunun hangi mânada zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilebileceği hususu üzerinde durulmuş, bu kavramların pek azının Allah'a izâfe edilemeyeceği belirtilmiştir.

el-Muğnî'nin altıncı cüzü adl (ta'dîl, tecvîr) ve irade bahislerine ayrılmak üzere iki cilt halinde basılmıştır. Ta'dîl ve tecvîr bölümünün başında fiilin tanımı ve kısımları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra hasen ve kabîh niteliği taşımayan fiiller, kabîh ve hasen fiillerin mahiyeti, hüsün-kubuh ve kudret arasındaki ilişki gibi konular işlenmiştir. İradeye ayrılan ikinci bölümde Allah'ın gerçek mânada mürid olduğu, ancak iradenin fiilî sıfatlar içinde yer alması sebebiyle hâdis özelliği taşıdığı, zât-ı ilâhiyyede veya başka bir mahalde kâim olmadığı hususları üzerinde durulmuş, ardından iradenin zâtî bir sıfat olup hayır ve şer her türlü davranışla ilişkili bulunduğu yolundaki Sünnî telakkinin eleştirisine yer verilmiştir. Kur'an'ın ezeli değil bilâhare meydana getirilen ilâhî kelâmdan ibaret olduğu (hal-ku'l-Kur'ân) konusuna ayrılan VII. ciltte Mu'tezile anlayışının aksine kelâm-ı ilâhînin kadîm sayıldığını söyleyen İbn Küllâb, Eş'arî ve Haşviyye'den bazılarının görüşleri kısaca zikredildikten sonra insana ait kelâmın mahiyeti hakkında bilgi verilmiş, ardından dış görünüşü ve oluşumu açısından beşerî kelâma benzeyen ilâhî kelâm açıklanmış ve özellikle Sünnî kelâmcıların benimsediği kelâm-ı nefsî telakkisi eleştirilmiştir. Kâdî Abdülcebbar'ın, halku'l-Kur'ân meselesini ele alırken Eş'arî ile Mâtürîdî'nin şekillendirdiği

güçlü Sünnî görüşü karşısında özel bir tavır takındığı görülmektedir.

Eserin VIII. cildi adl esasının ana konusunu teşkil eden ef'âl-i ibâd hakkındadır. Müellif burada insanların elinde meydana gelen ihtiyarî fiillerin gerçek fâilinin Allah mı insan mı olduğu hususunu ele almıştır. Baş tarafta, ihtiyarî fiillerin fâili olarak Allah'a atıfta bulunmanın büyük hata olacağı, bir fiilin iki fâilden sudûr edemeyeceği şeklindeki Mu'tezile görüşüyle Cehm b. Safvân'a ait cebir anlayışı ve Dirâr b. Amr, Hafs el-Ferd gibi kelâmcıların bir fiilin iki fâilin eseri olabileceği yolundaki telakkilerine temas edilmiş, ardından gerçekler dünyasında fiillerin meydana gelişinin gözlenmesinden hareketle bir fiilin tek fâilinin bulunabileceği, bunun da kul olduğu telakkisi üzerinde istidlâller yapılmış, kesb anlayışı eleştirilmiş ve özellikle bir fiilin iki kudretle meydana gelmesinin imkânsızlığı anlatılmıştır. Daha sonra hasen ve kabih kısımlarıyla birlikte kullara ait bütün fiillerin Allah'a izâfe edilmesinin sakıncaları belirtilmiştir. VIII. cilt, ef'âl-i ibâd konusunda karşı fikre sahip olan kelâmcıların delillerinin eleştirisiyle sona ermektedir. IX. ciltte tevfid (dolaylı bir şekilde fiil meydana getirme) konusu ele alınmıştır. Bu kavram içinde kasıtsız meydana gelen olaylar, darp neticesinde oluşan elem gibi hususlar incelenmektedir. Doğrudan amaçlanmayan veya amaçlanan bazı fiillerin devamında oluşan bu tür fiillerin gerçek fâili de Mu'tezile'ye göre kulun kendisi, muhaliflerine göre ise Allah'tır. Dokuzuncu kitap bu konudaki Mu'tezile görüşünün kanıtlanmasına ayrılmıştır. "Teklif" başlığını taşıyan XI. ciltte, kelâm literatüründe genellikle kader konusunun devamında işlenen ecel ve rızık meseleleri ele alındıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın şuurulu canlıları mükellef tutmasının sebebinin oluşturduğu (yaratma) ile hüsün ve kubuh, dolayısıyla mükellefiyet arasındaki ilişki üzerinde durulmuş, teklifin hikmeti, ilâhî ilimle münasebeti, teklifin mahiyeti, mükellefin vasıfları vb. konularda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Mâtürîdî'den itibaren epistemoloji kelâmın ilk konusunu oluşturduğu ve *Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse*'de de bu plana uyulduğu halde *el-Muğnî*'de bilgi bahsine kitabın yarısından sonra adl esası çerçevesinde yer verilmiştir. Eserin XII. cildi nazar ve maarif konusuna ayrılmıştır. Bu ciltte ilim, mârifet, nazar kavramları çer-

çevesinde ve sonuç olarak "istidlâl" anlamındaki nazar yöntemi etrafında açılan yetmiş civarındaki fasıl altında çeşitli açıklamalar ve muhalif görüşlere yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Bu arada havâtir (zihne gelen veya kalpte doğan duygu ve düşünceler) konusuna da temas edilmekte, akli melekesi yerinde olan kişiye farz kılınan nazardan, onun doğuracağı bilgilerin mükâfatından, ihmal edilmesi durumunda ise sebep olacağı cezadan söz edilmektedir. XII. ciltte bilgi edinmenin diğer iki yolundan birini teşkil eden doğru haber konusuna yer verilmemişse de nübüvvet ve mucizelere tahsis edilen XV. ciltte meselenin işlendiği görülmektedir. Duyuya ise dolaylı değinmelerin dışında sistemli bir bilgi verilmemiştir.

el-Muğnî'nin XIII. cildinde lutf konusu ele alınmaktadır. Müellife göre lutf, insan iradesinin Allah tarafından taate sevk edilmesi veya taatte bulunmanın mükellefçe tercih edilir bir konuma getirilmesidir. Lutf XI. ciltte işlenen teklif ve XII. ciltte işlenen nazarla ilişkili olduğu gibi sonraki ciltlerde incelenecek olan aslah ve nübüvvet konularıyla da bağlantılıdır. Bu ciltte lutfun mâna ve mahiyeti, neveleri ve mükellefiyet karşısında konumu anlatıldıktan sonra Allah'tan gelen veya kul eliyle oluşan elem ve kederler hüsün ve kubuh açısından açıklanmış, bu konuda Seneviyye, tenâsüh taraftarları, Cebriyye ve Abbâd b. Süleyman es-Saymerî gibi Mu'tezile kelâmcılarının telakkileri zikredilmiş, ardından Mu'tezile çoğunluğunun şer anlayışı ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Buna göre elem zulüm niteliği taşıdığı, ayrıca zararlı ve hikmetten uzak olduğu için kabihtir; ancak daha büyük bir zararı bertaraf etmesi, kötü davranışlarla ona müstahak olunması, büyük bir fayda sağlaması veya dünyada çekilen eleme karşılık âhirette mükâfat verilmesi halinde kabih olmaktan çıkar. *el-Muğnî*'nin XIV. cildi aslah, istihkâku'z-zem ve tövbe konularına ayrılmıştır. Aslah (kul için en uygun olan konum ve davranışın Allah tarafından yaratılmasının gereği) hususunda müellif vücûb kavramı üzerinde durmuş, fayda ve zarar yahut salah ve fesadın oluşumu ve kişinin mükellefiyetinin mahiyeti hakkında açıklamalar yapmıştır. Kâdî Abdülcebâr'a göre işlenmesi halinde yergiye sebep teşkil eden fiil kabih, yapılmaması halinde yergiye sebep olan şey de vâcip niteliği taşır. İstihkâku'z-zem vâcibin yerine getirilmesi sonucunu ifade eden bir terkip olup

bunun hangi durumlarda oluştuğu üzerinde durulmuştur. Bu cildin son kısmı tövbe konusunu içermektedir. Müellif burada tövbe ve i'tizâr terimleri çerçevesinde kişinin yergi gerektiren hali ile kendisine yönelik cezanın hangi durum ve şartlarda ortadan kalkacağını anlatmaktadır.

Eserin XV. cildi "en-Nübüvvât ve'l-mu'cizât" başlığını taşımaktadır. Müellif, bu cildin başında *el-Muğnî*'nin bundan sonraki cüzlerinde işlenecek konuları belirtmiş ve bunlar arasında beş temel esastan va'd-va'id ile emir bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münkeri de kaydetmiştir. Ancak bu iki esas muhtemelen XVIII ve XIX. ciltlerde yer almıştır. Kitap peygamber göndermenin aklen mümkün ve hasen olduğu, şuurulu canlı olan insanın mükellef tutulması ve bazı görevlerinin aklen değil nakil yoluyla bilinebileceğinin göz önünde bulundurulması açısından bi'setin vücûbu yolundaki açıklamalarla başlar; Berâhime'nin karşı görüşleri eleştirildikten sonra nübüvvet müessesesi içindeki yeri bakımından mucize konusu ele alınır. Ardından mucize niteliğindeki hâriku'l-âdelerin salihlerin, tebliğle görevlendirilmemiş nebilerin ve Şîa'ca iddia edildiği üzere imamların, ayrıca sihirbaz ve kâhinlerin elinde zuhur etmediği vb. hususlara yer verilmiş, Hallâc-ı Mansûr gibi kişilerin çeşitli teknikler kullanarak gösterdikleri fevkalâdeliklerin mucize kapsamına girmeyeceği anlatılmış ve peygamberlerin vasıflarından söz edilmiştir. XV. cilt bir bilgi vasıtası olarak haberin incelenmesiyle sona ermektedir. "İcâzü'l-Kur'ân" başlığını taşıyan XVI. ciltte haber-i vâhid ile bir cemaatten duyulan haberlerin bilgi sağlaması üzerinde durulmuş, son peygamberin getirdiği dinî hükümlerin önceki hükümleri neshetmesi olgusu karşısında bu çerçevedeki neshin imkânı tartışılmıştır. Ardından Resûl-i Ekrem'in nübüvvetinin ispatına geçilmiş ve bunun tek yolunun Kur'an'ın i'câzı olduğu belirtilmiştir. Burada özellikle Kur'an'ın fesahati ele alınmış, ileri sürülebilecek karşı görüşler cevaplandırılmış, Kur'an'ın lafzına olduğu gibi mâna ve muhtevasına da inanmanın gereği vurgulanmış, mânasını anlamının resulün veya imamın beyanına bağlı bulunmadığı, bâtinî te'vilin de bir değer taşımadığı bildirilmiş, Kur'an'daki muhkem âyetlerin yanında müteşâbihlerin de anlaşılabilirliği, ayrıca eldeki Kur'an metninde ziyade veya noksan bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu

ciltte bazı hissî ve haberî mu'cizelere de temas edilmiştir.

el-Muğnî'nin XVII. cildi "eş-Şer'iyât" başlığı altında usûl-i fikhın bazı konularına ayrılmıştır. Bu cilt ile XX. cilt bir yönüyle kelâmı, bir yönüyle de fikh ve usulünü ilgilendiren hususları içermektedir. XVII. cildin bazı kısımlarının kayıp olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut metinde umum-husus ve aralarındaki münasebet, tahsis-istisna, emir, nehiy, icmâ, fi'l-i resûl, kıyas ve ictihad, bunlarla varılan sonuçların değeri, illet ve ibadette haber-i vâhidin hükmü konularına yer verilmiştir. İmâmet meselesine tahsis edilen XX. cilt iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda imâmetin aklen değil dinen gerekli olduğu, imamın nasla belirlenmediği, imamın vasıfları, en erdemli kişi özelliğini taşımasının şart olmadığı, imâmetin Kureyşiliği, Ebû Bekir'in imâmetinin meşrûluğu konuları işlenmiştir. İkinci kısımda diğer üç halifenin meşrûluğu, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın bâği olduğu, Hz. Ali ve Havâric anlaşmazlığında Ali'nin haklı bulunduğu gibi hususlar ele alınmıştır. Bu kısmın sonunda imâmet için ileri sürülen fazilet meselesine ve diğer bazı hususlara da temas edilmiştir.

el-Muğnî, Mu'tezile'nin doğuşundan V. (XI.) yüzyılın başına kadar gelen süreçte tartışılan bütün konuları ihtiva etmekte olup Vâsıl b. Atâ, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Nazzâm, Câhiz, Kâ'bî, Ebû Ali el-Cübbâf ve oğlu Ebû Hâşim gibi Mu'tezile âlimlerinin günümüze ulaşmayan görüşlerini aktarmakta, bunların kelâm konularında ittifak ve ihtilâf ettikleri hususları ortaya koymakta ve Mu'tezilî düşünce zincirinin kopuk halkalarını tamamlamaktadır. Kâdî Abdülcebbâr'ın, eserini yazarken Mu'tezile kaynakları yanında muhaliflerden Cehm b. Safvân, Abdullah b. Küllâb, Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Bâkîllânî gibi kelâmcıların eserlerini, ayrıca İran ve Hint dinlerinde Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî'nin zamanımıza kadar gelmeyen *Kitâbü'l-Ârâ' ve'd-diyânât*'i ile Ahmed b. Hasan el-Misâvî, Ebû İsmâ el-Verrâk ve Ebû Saîd el-Husrî'nin adlarını vermediği teliflerini kullandığı anlaşılmaktadır. Müellif eserinde dönemin kelâm ve felsefe terimlerini sıkça kullanmakta, bu terimlere açıklık getirmek üzere geniş izahlara yer vermektedir. Bu sebeple bazan konuyla doğrudan ilgili olmayan hususlara girdiği ve asıl mevzuu dağıttığı görülmektedir. Meseleleri ince bir üslûp, mantıkî örgü ve burhanî kıyas işi-

ğında ele alan yöntemi de *el-Muğnî*'yi ancak dikkatli bir okuma ve muhâkeme ile anlaşılabilir hale getirmektedir.

Zeydiler, Kâdî Abdülcebbâr'ın eserlerine şerh ve hâşiye yazarken veya onları istinsah ederken konu imâmet meselesine gelince açıklamalar yapma veya reddiyeler yazma durumunda kalmışlardır. Bunun bir örneğini, *el-Muğnî*'nin XX. cildi ni çoğaltan müstensihin eserin sonuna eklediği, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Velîd ez-Zeydî'ye ait *el-Cevâbü'l-hâsimü'l-müfînî li-şübehi'l-Muğnî* adlı risâle oluşturmaktadır. Diğer bir örnek de Zeydî imamlarından Mansûr-Billâh Kâsım b. Muhammed'in kaleme aldığı *el-Cevâbü'l-muhtâr 'alâ mesâ'ili 'Abdilcebbâr*'dır (San'a, el-Mektebetü'l-âmme, Ebû Ali el-Kebîr Yazmaları, nr. 260; Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, nr. 140). Bu konuda yazılan en sert reddiye ise Şerîf el-Murtazâ'nın *Kitâbü's-Şâfi fi'l-imâme* adlı kitabı olup Ebû Ca'fer et-Tûsî bunu *Telhîşü's-Şâfi* adıyla özetleyip (nşr. Seyyid Hüseyin Bahrülulûm, Necef, ts.) Kâdî Abdülcebbâr ve Mu'tezile ile ilgili eleştirileri imâmetle sınırlandırmıştır.

el-Muğnî üzerine birçok kitap ve makale yazılmıştır. Bunların ilki, M. Hafîl Yahyâ Nâmî'nin *el-Bi'şetü'l-Misriyye li-taşviri'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye fi bilâdi'l-Yemen* adlı risâlesidir (Kahire 1952). İkincisi, Fuâd Seyyid tarafından kaleme alınan "Mahtûâtü'l-Yemen" adlı makaledir (MMA [Kahire], I/2 [1955], s. 194-212). Georges C. Anawati, 1957'de Münih'te düzenlenen Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi'nde sunduğu tebliğde *el-Muğnî*'yi geniş bir şekilde tanıtmıştır (Herbert Franke, DMG, Wiesbaden 1959, s. 288-292). Ayrıca G. C. Anawati, R. Caspar ve Mahmûd el-Hudayrî de ortaklaşa bir makale kaleme almışlardır ("Une somme inédite de théologie mo'tazilite: Le Moghni Du Qadi Abd al-Jabbar", MIDEO, IV [1957], s. 281-316). Hudayrî, aynı derginin V. sayısında yayımladığı makalede *el-Muğnî*'nin yeni iki cildinin (XV, XVII. ciltler) bulunduğunu haber vermiştir (V [1958], s. 417-424). Abdünnebî Fâdîl, Kâdî Abdülcebbâr'ın eserlerini tanıtmak üzere yazdığı makalede *el-Muğnî*'ye geniş yer ayrılmıştır (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve 'ulûmi'l-insâniyye*, sy. XI [Fas 1990], s. 97-131). Abdurrahman Utbe de İslâm kültürünün ana kaynaklarını anlattığı *Ma'a'l-mektebeti'l-'Arabiyye Dirâse fi ümmü-hâti'l-meşâdir ve'l-merâci' el-muttaşıla bi't-türâş* adlı çalışmasında eseri tanıtmıştır (Beirut 1984, s. 312-313).

el-Muğnî'nin ciltleri de makalelere konu olmuştur. Meselâ Guy Monnot, V. ciltle ilgili olarak "Sabéens et idolâtres selon Abd al-Jabbar" (*Israel Oriental Studies*, VII [1977], s. 12-48) ve "Les doctrines des chrétiens dans le 'Moghni' de Abd al-Jabbar" (*MIDEO*, XVI [1983], s. 9-30) adıyla iki makale yazmıştır. Öte yandan VI. cildin birinci kısmını George Fadlo Hourani *Islamic Rationalism: The Ethics of 'Abd al-Jabbar* (Oxford 1971), VII. cildi J. R. T. M. Peters *God's Created Speech* (Leiden 1976), IX. cildi Judith K. Hecker, "Some Notes on Kitab al-Tawlid From The Mughni of The Qâdi 'Abd al-Jabbâr" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, II [1980], s. 281-319), XI. cildi Abdülkerîm Osman *Nazariyyetü't-teklîf inde'l-Kâdî 'Abdilcebbâr* (Beirut 1971) ve XII. cildi de Marie Bernard, *L'épistémologie mu'tazilite d'après le Muğni du Qâdi 'Abd al-Ğabbâr* (Paris 1977) adlı çalışmalarında ele almışlardır. Elsayed Elshahed, XII. cildin birinci kısmını yazma nüshaları ile karşılaştırarak bir makale kaleme almış ("Korrekturen zu Madkûrs Ausgäbe des 12. Bandes des Muğni von al-Qadi Abdalğabbâr", ZDMG, sy. 134 [1984], s. 274-279), Erwin Isak Jakub Rosenthal ise XX. cilt hakkında bir makale yazmıştır ("Abd al-Jabbar on the Imâmate", *Logos Islamikos: Studia Islamica in Honorem Georgii Michaelis Wichens*, VI [Toronto 1984], s. 207-218).

el-Muğnî'den günümüze ulaşan on dört cüz (on altı cilt) toplam on dokuz muhakkik tarafından neşre hazırlanmış, İbrâhim Medkûr'un ilmi redaksiyonu ve Tâhâ Hüseyin'in kontrolünde Kahire'de yayımlanmıştır (1380-1385). Yazma nüshaları Yemen'de el-Mektebetü'l-âmme'de, bunların mikrofilmieri ise Kahire Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muğnî*, V, 9, 86-151, 259; VI/1, s. 3-4; VII, 3-5; XI, 3-58; XII, 386-443; XIII, 9; XV, 261-278; XVI, 152-406; XX/2, s. 262-274; ayrıca bk. Ahmed Fuâd el-Ehvânî'nin mukaddimesi, VI, 1-8; İbrâhim el-Ebyârî'nin mukaddimesi, VII, 1-4; İbrâhim Medkûr'un mukaddimeleri, VIII, 1-5; IX, 1-4; XII, 1-8; Mustafa es-Sekkâ'nın mukaddimesi, XIV, 1-10; Emin el-Hülî'nin mukaddimesi, XVII, 4-5; a.m.f., *el-Muhtasar fi usûli'd-din* (nşr. Muhammed Amâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhid* içinde), Kahire 1971, neşreden giriş, I, 165-166; Hâkim el-Cüsemî, *Şerhu'l-'uyûn* (nşr. Fuâd Seyyid, *Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* içinde), Tunus 1393/1974, s. 367; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 113; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 499; Abdüssettar er-Râvî, *el-'Akl ve'l-hürriyye*, Beyrut 1980, s. 43-44.

